

AUTORÍA

Carme Alvariño Alejandro
Xosé Armas Castro
Heladio Anxo Fernández Manso
Mercedes González González
Xosé Lois Gutiérrez Fajilde

Daniel Lanero Táboas
Ramón López Facal
María Luísa Paz Patiño
Francisco Antonio Pérez Otero
Víctor Manuel Santidrián Arias

VIVIR DA TERRA. A LOITA DO CAMPESIÑADO GALEGO (1925-1975)

A Galicia rural ten sido vinculada ao atraso, á inmutabilidade, ao conservadorismo e ao caciquismo. Sen negar a existencia histórica de actitudes sociais e políticas conservadoras, o certo é que a nosa realidade é bastante máis complexa.

Dende finais do século XIX, producíronse transformacións socioeconómicas, políticas e culturais moi profundas que mudaron por completo a face do mundo rural. Xunto con períodos de escaseza material, estancamento produtivo e regresión política e social —como a longa posguerra posterior ao conflito de 1936-1939—, existiron etapas e movementos democratizadores, de construción da sociedade civil e de modernización económica. É o caso do agrarismo de comezos do século pasado.

Porén, esta exposición didáctica céntrase na mobilización política e nos múltiples conflitos sociais que tiveron lugar na Galicia rural dos anos finais da ditadura franquista e na transición. Presenta a súa contribución á conquista social da democracia para integrar mellor o agro na explicación do cambio histórico na segunda metade do século XX.

Mobilización política
e conflitividade social
nun contexto de
grandes cambios:
a Galicia rural
durante
o tardofranquismo
e a transición
(1960 - 1982)

COLABORAN

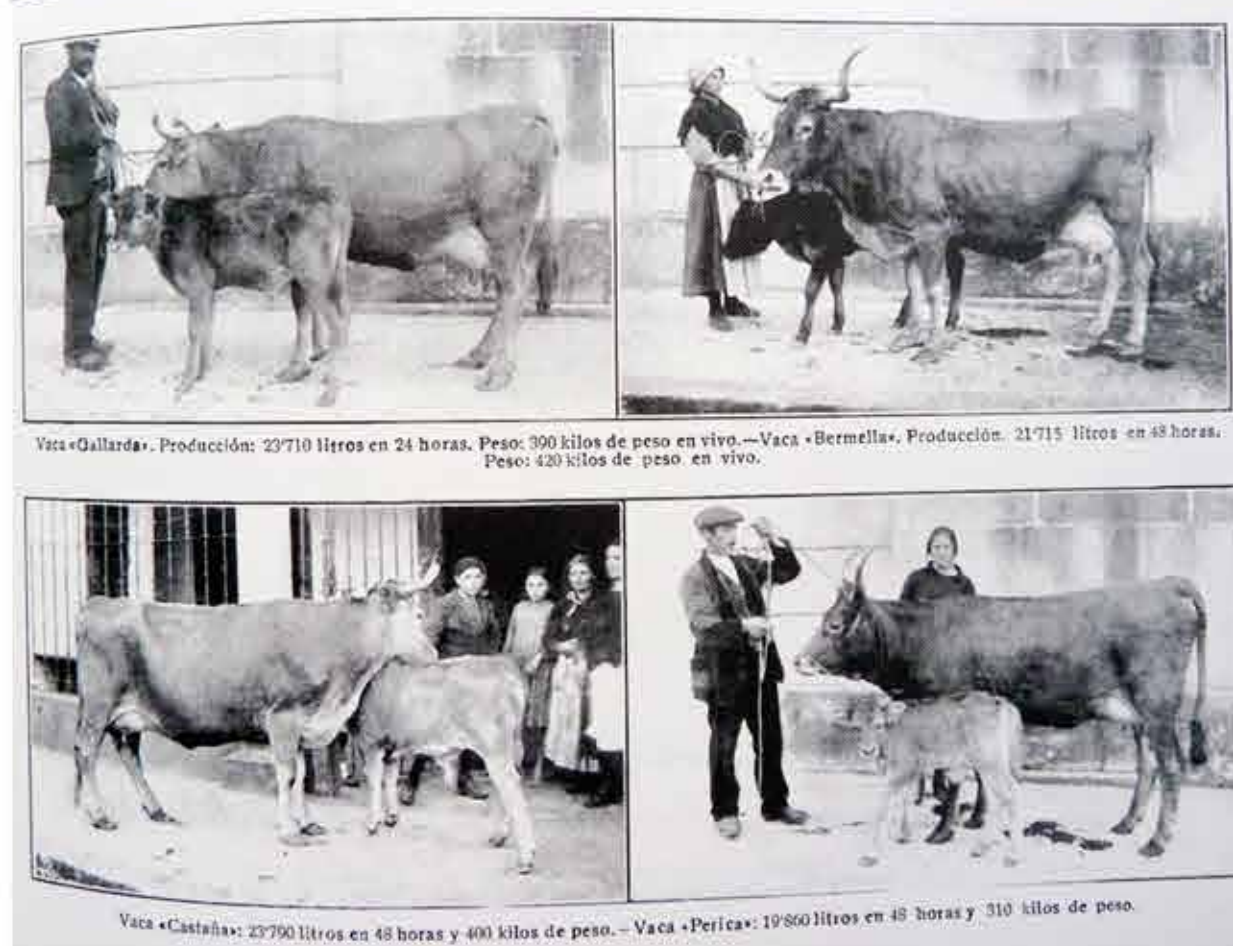
SINE
NOMINE

fundación 10 de marzo
sindicato nacional de cc.oo. de galicia

A_2

Vacas premiadas nun concurso en Pontevedra (1922)

Ganadería gallega: Ejemplares premiados en el concurso de la cámara Agrícola de Pontevedra

Publicidade do Arado Dobarro (1916)

Arado gallego sistema "Dobarro" Campeón de los Arados

Ventajas del Arado Gallego

Profundidad de surco de 16 a 30 centímetros con una sola yunta de bueyes.
Volteo perfecto y bien acabado.
Tiro directo con timón de madera.
Cambio de vertederos casi instantáneo.
Materiales forjados de calidad inmejorable.
Precio del Arado incluso timón de madera 70 pesetas.

PARA PEDIDOS DIRIJIRSE A LOS

Grandes talleres de Maquinaria Agrícola
Antonio Dobarro.-Peregrina 59.-Teléfono 109
PONTEVEDRA

Feira de gando no Carballiño (1920)

«Anque o meu home vai fora, non terei voto, pero seguirei pagando todol-os trabucos» (Castelao)

"Anque o meu home vai fora, non terei voto, pero seguirei pagando todol-os trabucos" (Dibuxo).

A finais do século XIX, máis do 85% da poboación era agraria.

Os campesiños seguían a pagar os foros e, ademais, tiveron que facer fronte aos impostos establecidos polo Estado liberal (contribución territorial e consumos), contra os que se produciron protestas violentas pero carentes de organización. Os trabucos, sobre unha agricultura de autoabastecemento, non lle deixaron outra opción ao campesiñado que a emigración.

Nas primeiras décadas do século XX, o campesiñado accedeu á **propiedade da terra**, e arrequeñaron a produción e os rendementos grazas aos avances técnicos e á comercialización.

Neste proceso modernizador, o **asociacionismo agrario** e as remesas da **emigración** tiveron un papel crucial.

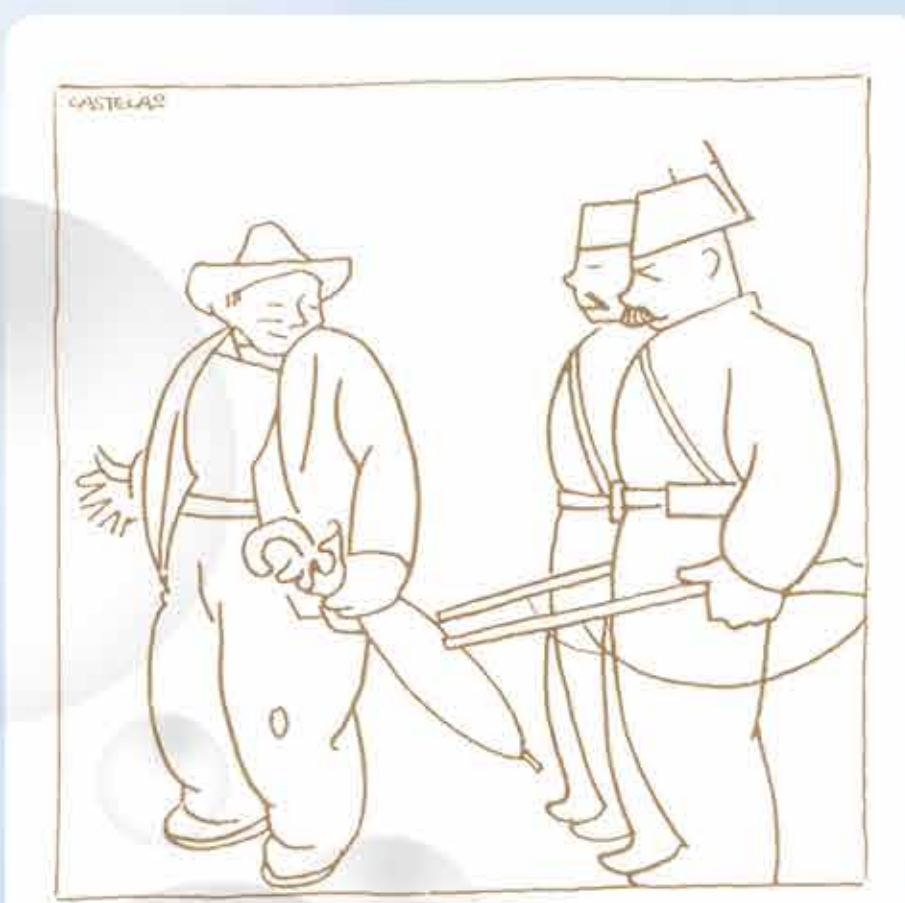
Formouse unha agricultura de pequenos propietarios e difundíronse melloras tecnolóxicas; os centros públicos, como a Misión Biolóxica de Galicia, desempeñaron un labor fundamental.

Os progresos afectaron sobre todo á gandería de produción cárnica para exportar ao resto do Estado.

Sociedades e sindicatos agrarios foron imprescindibles na modernización do agro, pois permitiron o acceso cooperativo á maquinaria e aos fertilizantes minerais, un investimento que os campesiños non podían facer individualmente.

CARA A UNHA AGRICULTURA DE PEQUENOS PROPIETARIOS

A_3

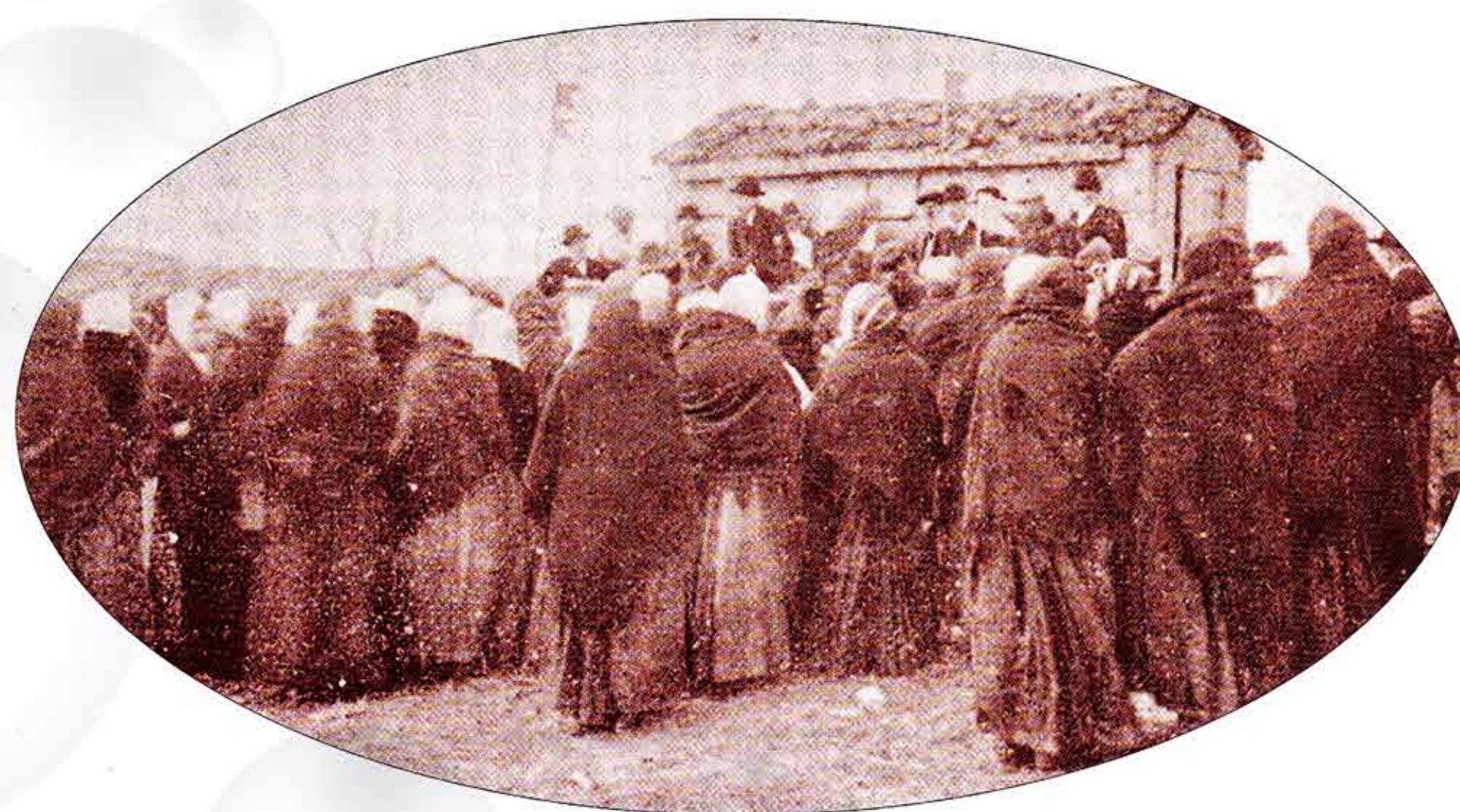

Viñeta de Castelao

- Si tiene miedo lo acompañamos!
- Moitas grazas, pero nun son
rico nin cacique, ¿sabe?

Enterro das vítimas
da masacre de Nebra
(Porto do Son)

Mulleres asistindo a
un mitin agrarista

No século xx continuaron producíndose motíns, como queda reflectido en xaneiro de 1901 no *Diario de Pontevedra*: *«As leiteiras formaban grandes grupos protestando contra o imposto. Algunhas que intentaban entrar na poboación foron golpeadas. Na estrada de Vigo foron guindados ao chan moitos cántaros. O leite formaba alí un verdadeiro regueiro»*.

A este tipo de protestas sumáronse, nas primeiras décadas do século xx, outras mobilizacións que se coñecen como o **agrarismo**. Un movemento heteroxéneo que tivo a súa base social no campesiñado parcelario, ben que na súa dirección participaron outros grupos. O sufraxio universal masculino foi un elemento clave para explicar o auxe do **movemento agrarista**.

O campesiñado, organizado en asociacións como o Directorio de Teis ou Acción Gallega, mobilizouse contra os impostos, os foros ou para denunciar o caciquismo. Aínda que a base destas organizacións foi na súa orixe a parroquia, promoveron estruturas máis amplas de ámbito galego, especialmente entre 1918 e 1923. Utilizaron diferentes tipos de mobilización, desde a participación política ata o enfrontamento aberto coa Garda Civil. Nalgúns casos remataron con mortes, como as das catro labregas e un labrego nos sucesos de Nebra, en 1916.

DOS MOTÍNS AOS MITINS

Cartilla individual cos cupóns de racionamento. Forcarei 1944

Modelo de muller na familia franquista.
Cartel de propaganda, 1940

Mulleres vendendo no mercado.
Santiago de Compostela, 1957

A política agraria da ditadura franquista nos anos corenta estivo condicionada pola autarquía. Os alimentos e produtos básicos racionábanse en cantidades taxadas en función do sexo e a idade.

Para asegurar a supervivencia, era práctica común mercar alimentos de estraperlo, comercio clandestino en que os prezos multiplicaban os oficiais. Algúns especuladores a conta do mercado negro amasaron grandes fortunas, mentres as clases populares, e sobre todo as mulleres, recorrían ao contrabando para sobrevivir. *«Levamos cousas de matute»*, dicían elas.

Estes eran os riscos habituais, segundo conta I.G.N., de Espiñeira: *«Xuntabámonos pola noite na Ponte Cabalar, percorríamos quilómetros coa burra ou cos lotes ao lombo, escondiámonos da Garda Civil, encubríámonos unhas ás outras, aínda que un día tiven que tirar a Blanquita —a burra— por unha cuneta para que non nos collesen a todas e levamos unha malleira, como lle pasou a Josefa; ou termos que pasar a noite no calabozo»*.

Tamén atravesaban o Miño de madrugada, conducidas por un barqueiro a cambio dunha propina. Elas sorteaban os fielatos cos produtos, aínda que se limitaban ao transporte ata o punto final de venda por unha cantidade acordada.

Nos anos corenta fíxose popular esta rima: *«Que levas nesa saia / que tanto valor lle dás? / Levo garavanzos e fabas / para ir estraperlar»*.

ASÍ SOBREVIVIMOS Á FAME

Xatas frisonas. No marco da revolución verde, a agricultura galega especializouse na cría intensiva de gando

A motomecanización supuxo un gran sacrificio económico para as familias labregas

Dende mediados da década de 1950, o mundo rural experimentou en Galicia e España grandes transformacións demográficas, socioeconómicas e culturais.

Milleiros de mozos e mozas emigraron ás principais capitais do Estado e aos países máis desenvolvidos de Europa occidental. Comezaba un rápido proceso de avellentamento e descomposición das comunidades rurais.

A agricultura tradicional foi desprazada pola **revolución verde**: unha agricultura industrial caracterizada polo uso do petróleo como fonte de enerxía. Outras das súas características son a introdución masiva nas explotacións de fertilizantes químicos, maquinaria ou sementes e animais mellorados xeneticamente, e o xurdimento de grandes agroindustrias multinacionais.

Os labregos responderon ás novas esixencias do mercado investindo en tecnoloxía e ampliando o tamaño das súas explotacións para seren máis competitivos. Convertéronse así en **«agricultores profesionais»**.

O acceso á educación superior dos fillos e fillas de moitas familias campesiñas, as novas experiencias na emigración e a xeneralización dos medios de comunicación de masas espallaron polo agro novos comportamentos sociais, formas de consumo e valores culturais procedentes da cidade.

DÚAS DÉCADAS DE GRANDES CAMBIOS (1950-1970)

Antiga mina de lignito das Encrobas.
Ao fondo, a central térmica de Meirama

Mariscadoras traballando
diante da Celulosa de ENCE, en
Lourizán (Pontevedra)

O espazo rural sufriu de xeito singular as consecuencias do **desarrollismo** franquista. Nun territorio ata daquela identificado case en exclusiva coas actividades agrogandeiras, establecéronse infraestruturas industriais de grande escala e fixéronse visibles os primeiros efectos dun crecemento urbano non controlado.

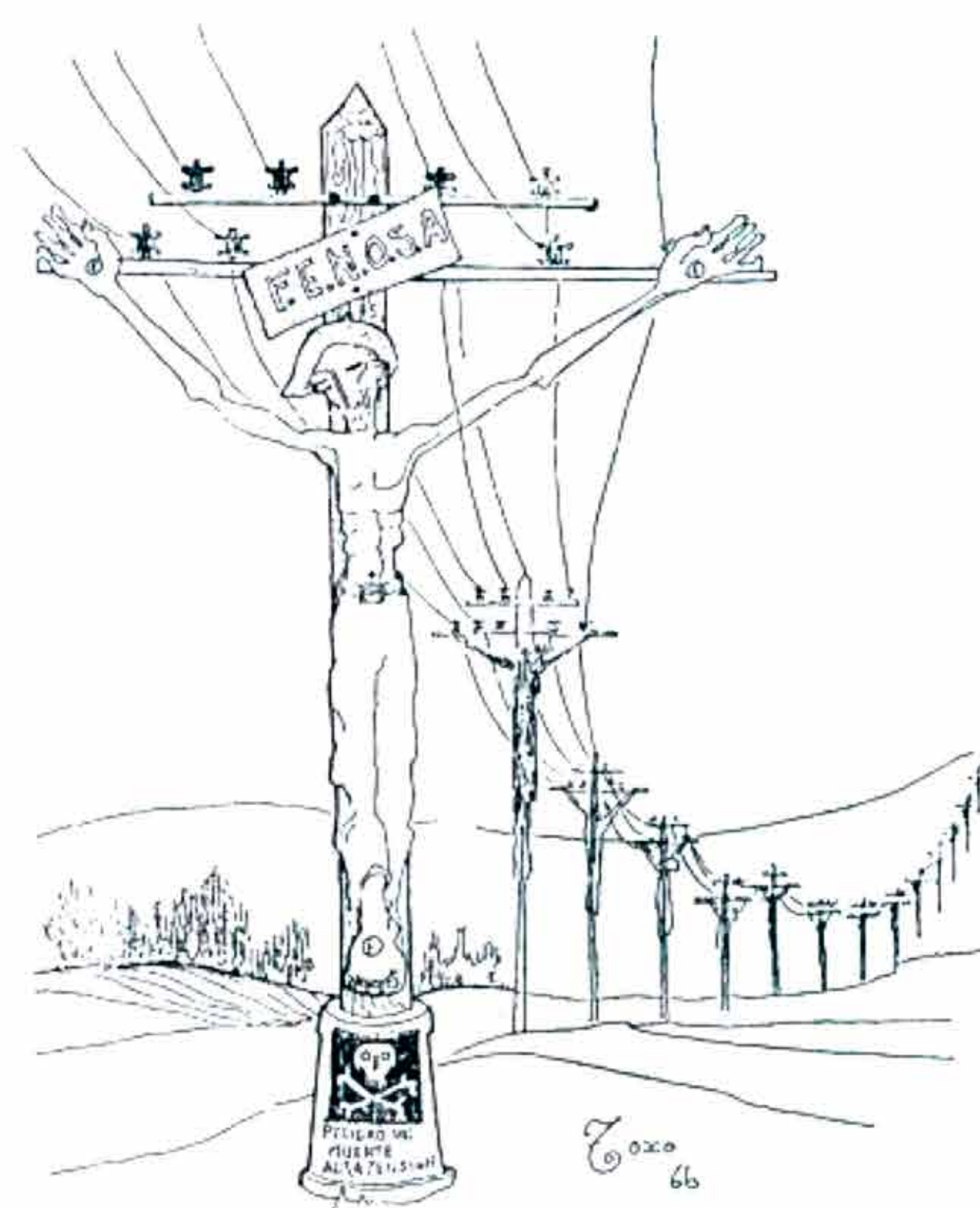
Ao éxodo rural e ao abandono do modo de vida campesiño, engadíronse as consecuencias ambientais da modernización. A construción de encoros; a instalación da celulosa de Pontevedra; o proxecto de central nuclear en Xove; a mina das Encrobas ou a construción da autoestrada do Atlántico, foron exemplos senlleiros do choque entre unha lóxica agraria e outra industrial.

Tamén alimentaron **conflitos e mobilizacións sociais** que, máis alá das reivindicacións concretas, buscaban a **democratización** da vida política. Foi este o contexto en que fixo a súa aparición en Galicia o movemento ecoloxista. Como se podía ler no semanario *A Nosa Terra*, «o ano 1979 vén a significar a culminación do desastre ecolóxico que se vía vir cada vez con máis intensidade desde o comezo da década [...] O pobo galego, a clase obreira e as demais clases populares son as que farán fronte aos proxectos que van destruír aínda máis o medio ambiente».

Castrelo de Miño
antes e despois
da construción
do encoro

Debuxo satírico de Toxo,
de 1966, contra o espolio
de FENOSA

Durante os anos cincuenta e sesenta, a ditadura franquista facilitoulles a empresas eléctricas, como FENOSA, a ocupación de terras para construír máis de trinta encoros, principalmente nos ríos Sil e Miño. Nalgúns lugares intentaron resistirse ao espolio.

En Castrelo de Miño expropiáronse miles de hectáreas de terras moi produtivas que pretendían pagar a prezos ridículos. Houbo mobilizacións masivas, espontáneas, con enfrontamentos coa Garda Civil, destruíuse maquinaria. As mulleres tiveron un protagonismo fundamental.

O PCE e a UPG sumáronse á protesta. **Xosé Arias**, militante comunista, lembra que *«percorría quince ou vinte quilómetros en bicicleta pola noite, ciscando panfletos e cos coches alumándome por detrás. Tanto a policía como a Garda Civil andaban tolas...»*.

Mais esta acción tivo máis repercusión en Ourense e entre estudantes da Universidade que no Ribeiro. O seu maior éxito foi promover un manifesto asinado por 1.500 intelectuais, con ampla difusión en Galicia e na prensa internacional. O encoro empurrou á emigración 1.625 familias.

FENOSA NON !

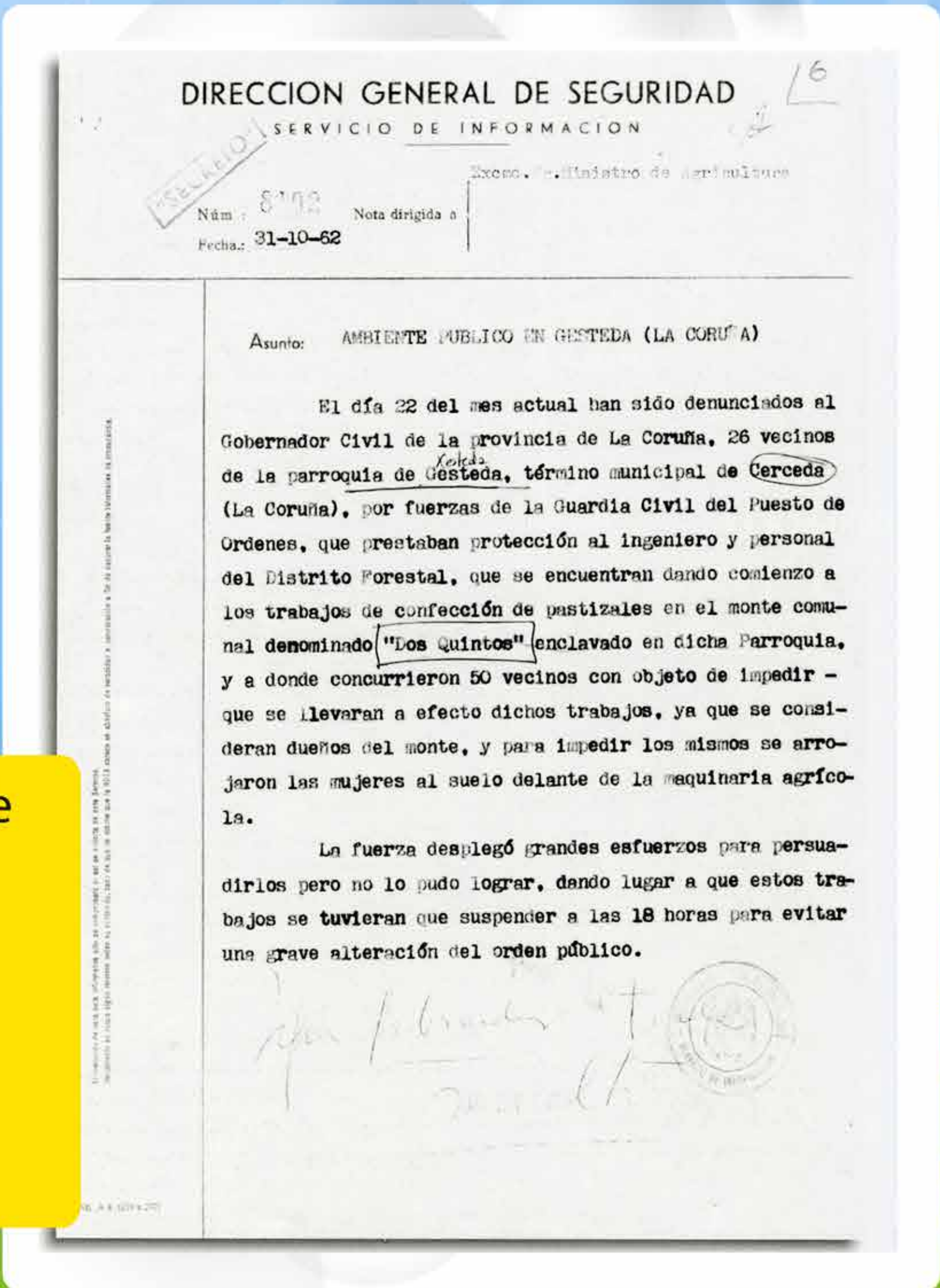
Imaxe do filme *O Monte é noso*, de Llorenç Soler

Cadro sinóptico da relación de conflictividade nos concellos en repoboacións forestais (1941-1971)

CONCELLOS EN REPOBOACIÓNS FORESTAIS E PROTESTAS(1941-1971)

	PROTESTAS	CONCELLOS REPOBOADOS	CONFLICTIVIDADE (% de A en B)
CORUÑA	30	52	57%
LUGO	33	60	55%
OURENSE	25	60	41%
PONTEVEDRA	18	54	33%
TOTAL	106	226	46%

Fonte: Expedientes de repoblación, 1941-1971, ICONA – Eduardo Rico Boquete

Neste documento da Dirección Xeral de Seguridade menciónanse os feitos ocorridos no lugar de Xesteda-Cerceda (1963) en relación á oposición da veciñanza aos traballos do persoal do Distrito Forestal no monte veciñal da parroquia (Fonte: Araceli Freire Cedeira, *En defensa de lo suyo*, 2011)

Na ditadura franquista, o monte galego comezou a transformarse debido á política forestal produtivista e agroindustrial do réxime. Esta mudanza xerou unha forte oposición nas comunidades labregas, que foron adoptando diversas estratexias de resistencia cando viron usurpado o control das súas terras a monte.

O motivo máis visible dos conflitos foi a disputa polos usos e a propiedade do monte veciñal en man común. Nos anos cuarenta, a lexislación franquista alterou o dereito de propiedade dos monte veciñais polo que comezaron as mobilizacións. Nos anos sesenta, as mobilizacións reclamaban, ademais dun dereito histórico como era a propiedade dos veciños, a participación nos beneficios económicos xenerados polos montes xa repoboados.

Finalmente, no ano 1968 o Estado franquista viuse obrigado a recoñecer o dereito sobre o monte das comunidades rurais galegas.

"O MONTE É NOSO" !:
OS CONFLITOS RURAIS POLOS MONTES VECIÑAIS

A_9

Veciños das Encrobas no monte de Pau Rañao evitando a toma das terras pola empresa concesionaria e a Garda Civil

As mulleres estaban en primeira liña para facer máis difícil a represión da Garda Civil

Manifestación na Coruña, o 29 de agosto de 1976, en solidariedade cos labregos das Encrobas

No ano 1976, As Encrobas (Cerceda, A Coruña) converteuse no símbolo da resistencia labrega contra a expropiación das terras por parte da empresa Fenosa que pretendía explotar unha mina de lignito próxima á central térmica de Meirama.

A Comisión de Veciños rexeitou o ridículo prezo da expropiación e, coa axuda do sindicato Comisións Labregas, denunciaron que eran: *«preto de 300 familias que obtemos os recursos da agricultura e que somos labregos de profesión. Rematar con este medio de subsistencia que temos non hai indemnización que o pague.»*

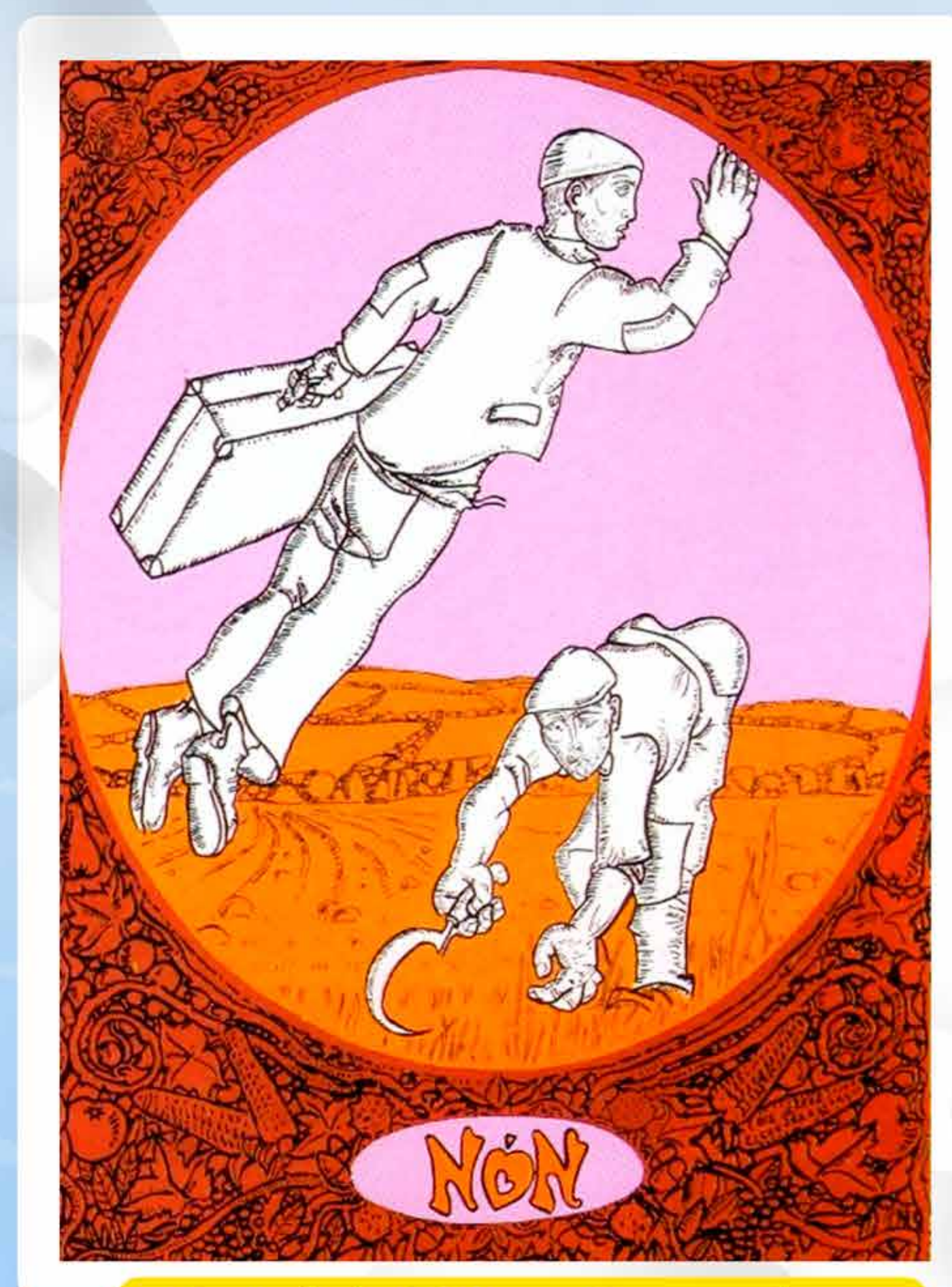
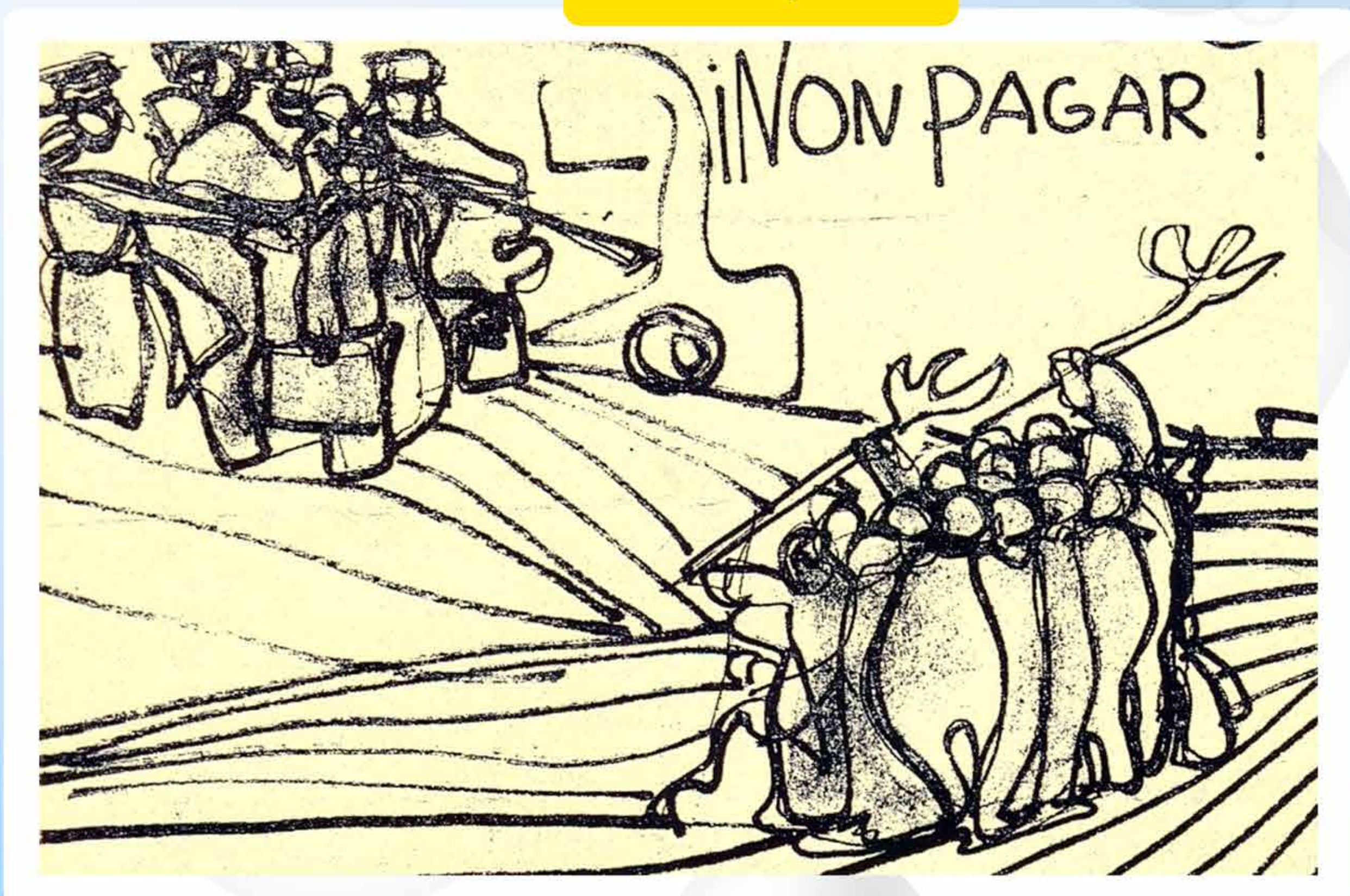
Os labregos negociaron coa empresa, enfrontáronse á Garda Civil e acadaron o apoio de organizacións nacionalistas e de esquerda. Estes eran os lemas que se utilizaban nas súas protestas: **Non á expropiación; A terra é nosa e non de FENOSA; Cartos non, traslado da poboación.**

«Tiñamos a Garda Civil enfronte apuntándonos cos fusís e detrás de nós os nosos homes empuxándonos para que os gardas non puideran con nós. Ás veces notabas a punta do fusil no peito e entrábache o medo por dentro...» lembra unha das veciñas.

En xullo de 1977 acadouse un acordo que multiplicaba os prezos das terras expropiadas. A mina explotouse ata o seu esgotamento. O enorme burato que deixou no val está ocupado por un lago artificial. A contaminación da central continua ocasionando protestas.

AS ENCROBAS A CEO ABERTO

Folla voandeira
da oposición
antifranquista

Cartel de Xaime Quessada
sobre o conflito

Titulares da prensa
clandestina comunista

A ditadura introduciu un imposto que convertía en empresarios os titulares de explotacións agrarias. A partir de 1971 desenvolveuse un movemento campesiño de oposición ao pagamento da cota empresarial. As forzas antifranquistas (inicialmente as Comisións Campesiñas e o Partido Comunista, máis tarde organizacións nacionalistas) aproveitaron o descontento como elemento de oposición á ditadura.

Carlos Barros, dirixente clandestino comunista, lembra que *«existían datos claros dunha resistencia natural dos propios campesiños a este tributo, e á parte era unha cantidade apreciable para a súa época, sen unhas contrapartidas claras. O que fixemos simplemente foi apoiar o movemento espontáneo de resistencia contra ese imposto»*.

A campaña de **«Non pagar»** prendeu con forza na provincia de Ourense, particularmente na comarca de Monterrei. A consigna de non pagar a cota empresarial, a repartición de propaganda, os escritos ás autoridades, a busca de apoio dos cregos progresistas foron formas utilizadas para estender unha protesta que envolveu sectores relativamente amplos do campesiñado.

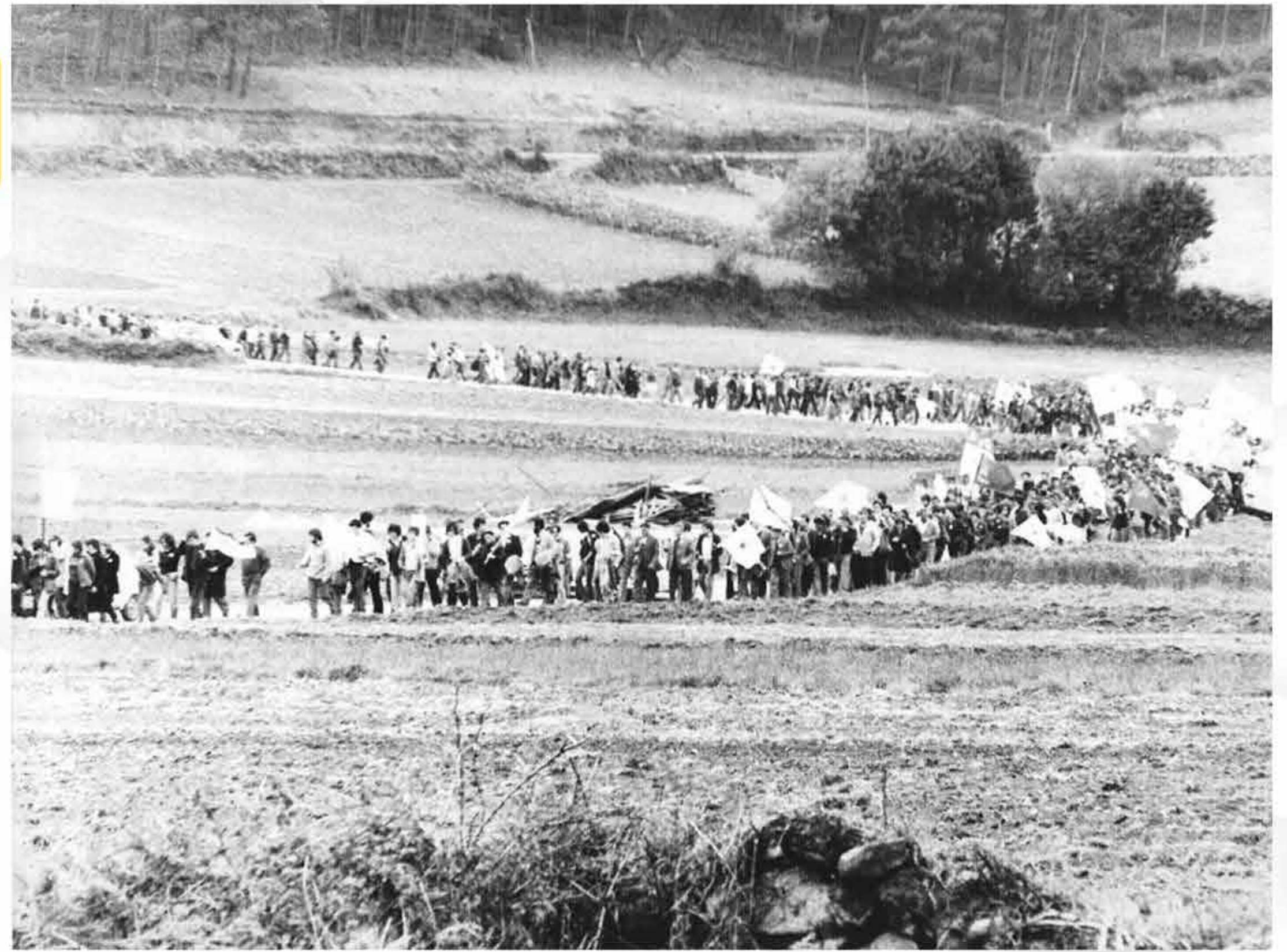
A resposta da ditadura foi a represión, tanto en forma de multas contra os campesiños como co procesamento polo Tribunal da Orde Pública dos activistas antifranquistas.

NON PAGAR

Marcha de protesta a Xove

Imaxe do lugar escollido para instalar a central

Cartel antientral de Comisi3ns Labregas

Icona reivindicativa da 6poca

En 1973 Fenosa anunciaba a construcci3n dunha central nuclear en Regodela, Xove. Inicialmente ben acollido, o proxecto foi rexeitado cando a poboaci3n foi consciente de que a súa saude e o seu tradicional xeito de vida poderían verse ameazados. As mobilizaci3ns impulsadas por diferentes expertos, grupos ecoloxistas, asociaci3ns culturais e organizaci3ns políticas nacionalistas e de esquerdas, como o sindicato Comisi3ns Labregas, non se fixeron esperar: *«Ao principio pareceunos ben o da central nuclear... logo, segundo foi chegando máis informaci3n, as opini3ns foron cambiando»*, dicía Jesús López, ex-alcalde de Xove (*El Progreso* 27-3-2011).

A protesta máis significativa foi a marcha do 10 de abril de 1977. Así o expresaba un participante: *«Había xente de toda Galicia [...] foi unha concentraci3n que naceu no boca a boca porque era difícil acceder a calquera informaci3n»*. Baixo a convocatoria do sindicato Comisi3ns Labregas, e cos berros de *«esta terra é nosa e non de Fenosa»* ou *«Galicia Ceibe poder popular»*, seis mil persoas trasladáronse ata Regodela para proclamaren a oposici3n cidadá á central.

A contestaci3n social tivo unha tripla consecuencia. Evitou a construcci3n da central —descartouse definitivamente en 1984 ao se descubrir unha falla—, contribuíu a desgastar e democratizar o réxime franquista e a estender o movemento nacionalista galego polo eido rural.

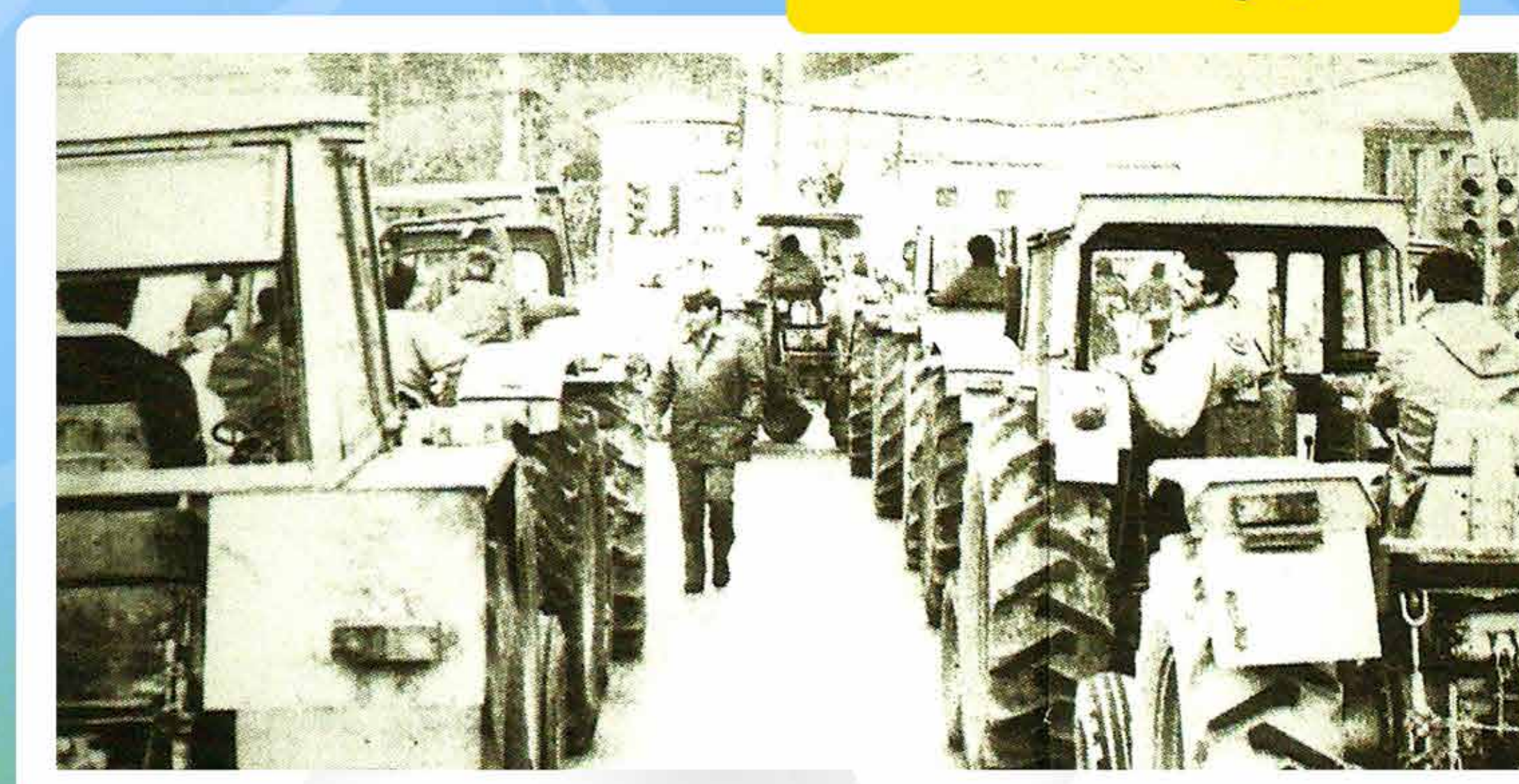
NUNCA (XOVE) A GUSTO DE TODOS

Cartel do sindicato Comisi3ns Labregas

Artigo do diario ABC

Tractorada en Lugo, 1978

A expansión das cidades e a mellora da renda que fixo mudar a dieta incrementando o consumo de carne, ovos e lácteos aumentaron a demanda de produtos do agro.

O desfaseamento entre o prezo que se pagaba aos produtores e o prezo final do produto nos mercados era moi grande. Os agricultores e gandeiros, para cubriren custos e acadar unha marxe mínima de ganancia, esixiron prezos garantidos á Administración. Protestaban polos grandes beneficios que levaban os intermediarios e polas esixencias de calidade que lles impoñían as agroindustrias. Como lembra un veciño de Cospeito:

«Pois aí foi cando os meus pais deixaron as vacas. O que lle pagaban polo leite non chegaba para mantelas. E eu, que estudaba na Coruña, tiña que mercar ese leite a un prezo que nin che conto. Os que gañaron cartos nesa época foron os tratantes.»

Entre 1960 e 1982 xeráronse conflitos sociais provocados polo prezo de venda dos produtos do agro. As **guerras agrarias** tiveron un carácter eminentemente comarcal. Na Limia (Ourense), o conflito centrouse na pataca, e nas comarcas do interior de Lugo e A Coruña, no leite.

Destes conflitos xurdiron novas modalidades de protesta que conseguiron unha gran participación, como as **tractoradas**, o estrago da produción e a venda directa. Os agricultores galegos buscaron modelos de relación directa entre o produtor e o consumidor que deron lugar ao nacemento das cooperativas.

GUERRA DE PREZOS

